

מכתב מהרב אליעזר בלוך להסופר ש"י עגנון בדבר גלגולה של נשמה אחת בגרמניה

מאת: מלך שפירא

הריני מפרסם כאן מכתב מעניין שכתב הרב אליעזר בלוך להסופר הנודע שמואל יוסף עגנון. תודתי נתונה לר' יהושע שניידר שהודיעני על מכתב זה שמופיע באדיבות הספרייה הלאומית, ירושלים.¹ הרב בלוך נולד במינכן בשנת תרס"ג, למד בישיבות טלז ומיר ואח"כ בבית מדרש לרבנים בברלין, וכפי מנהג רבני גרמניה בזמנו למד גם באוניברסיטה וקבל את התואר ד"ר מאוניברסיטת ברסלוי.² משנת תרצ"ב עד תרצ"ה ישב על כסא רבנותה של העיר אשפנבורג בגרמניה, ונמצאת תשובה אחת אליו מתקופה זו מרבו הג"ר יחיאל יעקב ויינברג בשו"ת שרידי אש, חלק ב סימן יג.³ בשנת תרצ"ח עלה לא"י ושם התיידד עם עגנון (הם גרו כשכנים ברחוב אחד).⁴ בשנת תשי"ג חזר הרב בלוך לגרמניה ושימש בתור רבה של העיר שטוטגרט ומדינת באדן-וירטמברג עד לפטירתו בשנת תשל"ט.⁵ כמי שגדל וחונך בגרמניה המודרנית, שלא היה לו שום זיקה לתורת הקבלה, מובן שהיה סולד מהאמונה בתופעת ה"דיבוק" וגלגולי נשמות למיניהם. המכתב מגלה אפיזודה מעניינת שגרמה לו לשנות את דעתו בענין זה. אציין שבקריאת המכתב נזכרתי בדבריו המפורסמים של רבינו החיד"א בשם הגדולים ערך רבי יהודה אריה ממודינה:

ראיתי ס' חיי יהודה בכ"י להרב הנזכר יודעי דרכי שכותב שם על העבר עליו בימי חייו הן למוטב. וראיתי לכתוב דבר פרטי, כתב הרב הנזכר שהוא בתחלה לא היה מאמין בגלגול. ויקר מקרה ששכנתו ילדה בן וכמעט בתוך חדש ללידתו חלה הילד

¹ מכתבי הרב בלוך לעגנון נמצאים בספרייה הלאומית, ארכיון עגנון 5:909.
² עבודת הד"ר היה *Die Juden in Militsch: Ein Kapitel aus der Geschichte der Niederlassung von Juden in Schlesien* (Breslau, 1926).
³ הרב בלוך שאל את הגריי"ו אם מותר להרשות לרב לא אורטודוקסי להרצות בבית הכנסת אם לא ידבר על עניני דת. הגריי"ו אסר את הדבר ובתוך תשובתו כתב: "ידוע הדבר, שקהלת אשפנבורג הקפידה מאז ומתמיד שבית הכנסת וכל יתר מוסדות הקהלה יונהגו לפי דיני ישראל למהדרין מן המהדרין. מייסדי הקהלה יסדו את בית הכנסת כבית כנסת אורטודוקסי ואופי זה אסור לנטוש, מאחר ובכל גרמניה אסור הוא לבתי כנסת אורטודוקסיים להזמין מרצים ליבראליים."
⁴ כך שמעתי מבנו של הרב בלוך, פרופ' יעקב בלוך.
⁵ לפרטים ביוגרפיים ראה H. I. Gruenwald, *Einblicke in Bibel, Talmud und gelebtes Judentum* (Frankfurt, 1989), pp. 179-181; ילדסהיימר, בית המדרש לרבנים בברלין, ירושלים תשס"א, עמ' 33-34.

בחלאים קשים שונים ולסוף ששה חדשים ללידתו הגיע קצו והיה גוסס, ושכנתו קראה להרב הנזכר שיאמר פסוקים ודברי תורה בצאת נפשו כמנהג המורים באיטליא, והוא הלך וראה הילד מצטמק ורע הוא גוסס וקרא איזה מזמורים, והילד פתח עיניו ואמר שמע ישראל ה"א ה' אחד ויצאה נשמתו באחד והוא פלא. ומהיום ההוא והלאה האמין בגלגול כי עין בעין ראה ילד בן ששה חדשים חולה תדיר מצטמק ורע והוא אומר כגדול בבטוי שפתים פ' שמע כלו בקול רם ע"כ דבריו שראיתי בכ"י בספר הנזכר.⁶

ב"ה ב' כסלו תשכ"ג

לכבוד משוררנו הדגול ושכני הנערץ מר שמואל יוסף עגנון שליט"א

אחדש"ה מקוה אני שכב' נמצא במצב טוב. מידידנו דר. שליסל נודע לי כי מגיעה לו ברכת מז"ט והריני מברך אותו ואת רעיתו שתראו תמיד הרבה נחת מבנים ובני בנים! ועתה לענין שאני פונה אל כב' בתקוה שהוא מסוגל לעזור לי. הנה בפעם הראשונה אני נפגש בעולם הנסתר שמעולם לא התעסקתי בו וגם לא חשבתי על מציאותו. כלפני שנה קבלתי טלפון מאשה לא-יהודיה אשר בקשה ממנה [צ"ל ממני] הדרכה בלמוד שפה האידיש. דחיתי אותה בקש אך היא הפצירה בי וסוף סוף הסכמתי לבקר אצלה כי לפי דבריה היא מרותקת למטתה. מצאתי אשה צעירה נחמדה ואינטליגנטית והכרתי כבר במבט ראשון שמצב בריאותה הרופף אינו נגרם ע"י חולי אורגני אלא שיש דברים בגו. התברר שהיא רכשה לה בעצמה ידיעות רחבות בשפה הנ"ל, היה לה מלאי עצום של תקליטים באידיש וחתמה על עתון, רק לא היתה לה עדיין הזדמנות לדבר. הקראתי לפני ספורים של פרץ וכבר בבקורי השלישי או רביעי היא קלטה כמעט את הכל אפילו המלים העבריות ולפעמים נדירות. קבלתי את הרושם שזה לא למוד של שפה זרה לה אלא הזכרה של דברים שהיא ידעה כבר פעם. גם ידיעותיה בכל עניני היהדות ותולדות עם ישראל היו יסודיות ורב-גוניות. מלפני כחצי שנה בקרתי אצלה תכופות ושהיתי שעות אצלה ולאט לאט בהרבה סבלנות נתגלו לנגד עיני ואזני דברים מופלאים. היא ספרה לי כי מילדותה ניתנה לה האפשרות לחזות מראש מאורעות שעומדים להתרחש. והייתי עד כמה פעמים שראתה דברים מראש. במלחמה ראתה במו עיניה את כל הזועות במחנות – ומשפחתה גרה אז בכפר סמוך לשטוטגרט – וספרה הכל להוריה, וכמובן לא האמינו. ידעה מלים

⁶ לי אין ספק שמעשה זה לא היה ולא נברא אלא מעתיק אחד הכניסו לכ"י אחד של ספר חיי יהודה, ועל דרך אלו שיצרו אגדות שהרמב"ם למד את חכמת הקבלה בסוף ימיו והתחרט על כמה משיטותיו בתחום הפילוסופיה. ראה Yaacob Dweck, *The Scandal of Kabbalah: Leon Modena, Jewish Mysticism, Early Modern Venice* (Princeton, 2011), pp. 125-126.

זרות ורק אני יכלתי לבאר לה שהן מלים עבריות, עוד כילדה האזינה לקול שהצהיר לה את שמות אברהם יצחק יעקב יוסף בצירוף עם מספרים ואני יכלתי להסביר לה שהם הגימטריות של שמות האבות. כמעט בכל בקור או בשיחה טלפונית שאלה על מילים מהתנ"ך ולפעמים על מילים שמופיעות במקומות נדחים בנביאים או בתהילים – ואין לה תנ"ך עברי. אח"כ הופיעו לנגד עיניה פסוקים שלמים ופרשיות מהתורה והנביאים ויכלה לקרוא אותם בדיקנות נפלאה, ואין צורך להזכיר כי לא הספיקה ללמוד עברית כהלכה וידיעותיה לקויות. פעם קראה ככה פרק מישעיה ופתאום עברה מעברית לאידיש (בסגנון צאינה וראינה) וכנראה היה ספר לפני עיניה עם תרגום עברי-טייטש. פעם אחרת ספרה לי שהיא רואה תחת הטקסט העברי הרגיל דפוס קטן יותר גם בעברית אך היא לא מבינה שום דבר ויש הרבה אל"פים בסוף המלים, וכמובן ראתה את התרגום הארמי. ופעם "קראה" שירים באידיש ואני הבנתי מן התוכן שהם של ביאליק, וברור שאין תרגום של שירי ביאליק באידיש בכל העיר.

אבל כל זאת רק כהקדמה. באמצע הקיץ נתגלו תופעות שגרמו לי חרדה ותמהון. היא נפלה תכופות למין תרדמה (טראנס בלעז) ודברה בקול שונה באידיש עסיסית וספרה על ענינים שרק בקושי יכולתי לעקוב אחריהם ולא מצאתי קשר בין ההואי [!] שלה ובין הענינים הללו. אחרי זמן ממושך כאשר חזרה התופעה הרבה פעמים ולפעמים באופן מחריד שחששתי אפילו לחייה התברר לי שזה דיבוק! עיינתי בספרים והחלטתי לדבר אליו ולשאול לשמו. וקבלתי תשובה: שמואל וקוראים לו שמוליק. שאלתי על שם אמו ואמר: שיינדל, ושם אביו מרדכי. אח"כ שאלתי אולי יש לך עוד שם נוסף, ולא ענה לי. בין החקירות הללו עלה מקרה בזכרוני שלא שמת ביזמנו לב עליו. לר"ה הבאתי לאשה חוברת שלנו שבו הדפסתי ספורו "בדרך"; היא דפדפה בה וכאשר הגיעה לספור וקראה שם כב' החוירה פתאום והסירה את החוברת. בזה נזכרתי ולכן שאלתי ישיר אולי שמך שמואל יוסף והוא ענה בחיוב. ומאז התיידדתי עם הדיבוק הזה והוא גלה לי הרבה דברים. הוא בעצמו נהרג במחנות בגיל י"ח ומאז התחבר עם הנערה כדי לעזור לה וע"י זה יכפר גם הוא עון שחטא. לפי סימנים שונים היה הוא יליד בוצאץ או צאצאו של בוצאצי.⁷ על האשה אמר שהיא גלגולו של רבי חסידי שחי כלפני מאה שנה – לפי השערת ג"כ בסביבת בוצאץ או בעיר גופה – והיה אדם גדול שממנו יצא אור בהיר והוא שר נגונים נפלאים. הוא נקרא בשם שמעון יהושע. היה לו בת ושמה רבקה (ריבקע). בחר אחד התאהב בה והיא השיבה אהבה, אבל האב השיא אותה לאחד מן המקורבים שלו ומזה יצא עקוב. האשה הצעירה התנכרה לבעלה וילדה ילד מת וזמן מה נסתלקה אף היא. האב התעצב והתחרט על מעשהו ולכפרה נתגלגל לגלגול הזה שהוא כמעט כולו יסורים ומעט נחת. גם הדיבוק קשור באותו ענין כי הוא נכד של בעל רבקה מזווג שני. כאמור התיידדתי

⁷ עגנון נולד בבוצ'אץ', עיר בגליציה.

עמו וגם השפעתי עליו לעזוב את האשה והוא נאות לי וחזר רק לעתים כאשר האשה היתה בצרות כדי לחלצה. בתקופות הללו פתחתי כעין טכניקה להפיל את האשה לשנה עמוקה ולדבר עם שמוליק ובהתעוררה היא לא יודעת מכלום. באמת תופעות נפלאים ומופלאים. וכדי להסיר מלב כב' כאילו אני לא שפוי בדעתי אספר לו ענין שקרה רק אמש במוש"ק. ערכתי שם בקור ובאמצע השיחה הוציאה האשה דברים: שובי שובי – ואני המשכתי "השולמית". אז היא נענעה בתקיפות בראשה ואמרה "שכינה". תיכף חזרה להכרתה ואני שאלתי לפשר וחזרתי על דבוריה. והנה ספרה לי שהיא שומעת מגילה ה-12 את המילים האלה בעברית כאשר היא קוראה את שיר השירים בתרגום לותר. אמרתי לה כי ע"פ המדרשים לשה"ש אין בסיס לפירוש כזה אך יתכן שימצא בתורה חסידית והבטחתי לה לשאול אצל מומחה והתכונתי לכ'. מיד שאלה אל מי התכונת ואמרתי לעגנון. אז אמרה היא אני רואה את המספר 1888, וגם את 17 ביולי. לא ידעתי בדיוק את יום הולדתו ובבית הוצאתי את ספר היובל של קורצויל⁸ ומצאתי אמנם את שנת תשי"ח המתאימה לשנת 1888 אבל כתאריך ההוצאה את ט"ו בתמוז הלא מתאים.⁹ התקשרתי אתה בטלפון ומסרתי לה על זה, אך היא עמדה בתוקף על ה-17 ביולי. והנה הבוקר ירדתי לספרית הקהלה ומצאתי באנציקלופדיה של גולדמן-קלצקין את 17 יולי 1888 כתאריך מדויק של לידת כב'! עלי רק להוסיף שהאשה לא קראה עדיין מחבוריו אך ורק את הספור "בדרך" מתוך כתב-עת שלנו ואין לה שום אינפורמציה על כבודו חוץ ממילים מספר שאני ספרתי לה, וכמובן לא הזכרתי אף פעם את גילו. היא אמרה ג"כ שבשנת 1909 הגיע כב' ארצה, בגיל 21, הנכון הדבר?¹⁰

ובזה אני מסיים ומבקש ממנו לא לדבר עם בני אדם על המכתב הזה אלא אם יש צורך עניני. אבל בטוח אני שכב' לא מטיל ספק במציאות התופעות הנ"ל שיש להן יסוד בספרים רבים וא[ו]לי גם בתגליות הפסיכולוגים המודרניים כמו יונג. ויש לי עוד בקשה. אם יכתוב לי כב' תשובה על כל הבעיות אז יעשה בכתב שאני יכול לפענח וחזקה על רעיתך החמודה שהיא תשמור על סודיות הדבר. יסלח לי שהטרדתי אותו בטרחותי. את משלוח הפרוסטאגוט אסדיר בהקדם.

בהוקרה רבה ובד"ש לכביות
ד"ר אליעזר בלוך

⁸ יובל שיר: מאמרים לכבוד שמואל יוסף עגנון בהגיעו לשיבה ביום ט באב תשי"ח, ערוך בידי ברוך קורצווייל, רמת-גן תשי"ח.

⁹ איני יודע את כוונתו, הלא על שער הספר כתוב "ט באב" (= July 17, 1888).

¹⁰ הוא עלה ארצה בשנת 1908.

שיטת רבי יהודה הנשיא באיסור מלאכה בשבת ובמלאכת המשכן : יז

בב' שבט תשכ"ג כתב הרב בלוך לעגנון: "אני מתפלא שלא השיב לי כת"ר על מכתבי האחרון, כי כתבתי על ענינים עדינים בתחום הסוד. בינתיים בקר אצלי קרובי ר' יעקב ורדיגר בעה"מ 'צלוחא דאברהם' והפגשתיו עם האשה הזאת, ותיכף הרגיש קירבה נפשית אלי' ושני הצדדים הפיקו נחת מההיכרות."